ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, ગાંધીનગરના પત્ર-ક્રમાંક
જીસીઈઆરટી / સી. એન્ડ. ઈ. / 2013/ 8449, તા. 10-04-2013-થી મંજૂર

A separate edition has been prepared for the use of teachers and guardians. Do use it.

Sanskrit

Standard 7

(Semester I)

प्रतिज्ञापत्रम्

भारतं मम देशः।
सर्वे भारतीयाः मम भ्रातरः भगिन्यः च सन्ति।
मम मानसे देशस्पृहा अस्ति। समृद्धिसहितं विविधतापरिपूर्णं तस्य संस्कृतिगौरवम् अनुभवामि।
अहं सदा तत्पात्रं भवितुं यत्नं करिष्यामि।
अहं मम पितरौ आचार्यान् गुरुजनान् च प्रति आदरभावं धारयिष्यामि।
प्रत्येकेन सह शिष्टव्यवहारं च करिष्यामि।
अहं मम देशाय देशबान्धवेभ्यः च मम निष्ठाम् अर्पयामि।
तेषां च कल्याणे समृद्धौ च एव मम सुखम् अस्ति।

રાજ્ય સરકારની વિનામૂલ્યે યોજના હેઠળનું પુસ્તક

Production

Gujarat council of Educational Research and Training
Gandhinagar

Printing

Gujarat State Board of School Textbooks
Gandhinagar

© Gujarat council of Educational Researech and Training Gandhinagar
Copyright of this book is reserved by Gujarat State Board of School Textbooks.
No reproduction of this book, in part or in whole, in any form is permitted without the written permission of the Director, Gujarat State Board of School Textbooks.

Production-Co-ordination
Dr. T. S. Joshi
Haresh Chaudhari
Iqbal Vora
Chandresh Pallia

Conviner
Narendra Raval

Writing-Editing
Nerendra Raval
Kanubhai Karkar
Ruta Parmar
Pareshaben Thakar

Translater
Dr. Ramchandbhai G. Prajapati
Rohit J. Khamar

Reviewers
Pravinchandra Jani
Ami Joshi
Kalpeshkumar Patel

Artist
Manilal Rajput
Bipinchandra Patel
Rasikbhai Vaghela
Ashok Patel

Titel Designer
Dharmesh Chavda

Printing Planning
Haresh S. Limbachiya
(Dy. Director : Production)

PRAFACE

The National Curriculum Framework (NCF) 2005 and the Right to Education Act (RTE) 2009 recommend connection of knowledge that is provided in school to the life outside the school. This principle marks a departure from the legacy of bookish learning which continues to shape our education system and removes a huge gap between the school, home and community.

The syllabi and textbook developed on the basis of above principle signify an attempt to implement it with a considerable change in the textbooks, teaching learning methods, approaches etc. Such textbook will provide the scope to the students to learn individually, in pairs, in groups and as a whole class and provide self-learning, improve the application and consolidation abilities of the children. In such a scenario, the teacher will be just an initiator, facilitator, motivator and guide and will create learner dominant classes.

During the process of designing and developing the textbooks, the core group personnel coordinators, writers and reviewers got a lot of inspiration and motivation from the Principal secretary of Elementary Education.

Also, the guidance from IGNUS-erg and co-operation of UNICEF was easily and continuously available to the group during the entire process of developing the textbooks. After implementing the textbooks as a part of the pilot study, due efforts were done to make it faultless. Now, it is in the hands of the users and beneficiaries.

GCERT welcomes constructive and creative comments and suggestions which will be useful to undertake further revision and refinement.

Dr. T. S. Joshi
Director
Gujarat Council of Educational Research and Training
Gandhinagar
Date : 31-12-2019

P. Bharathi (IAS)
Director
Gujarat State Board of School Textbooks
Gandhinagar

First Edition : 2013, Reprint : 2016, 2017, 2018, 2019, 2020

Published by : P. Bharathi(IAS),Director, on behalf of Gujarat State Board of SchoolTextbooks, 'Vidhyayn', Sector 10-A, Gandhinagar.

Printed by :

FUNDAMENTAL DUTIES

It shall be the duty of every citizen of India : *

(a) To abide by the Constitution and respect its ideals and institutions, the National Flag and the National Anthem.

(b) To cherish and follow the noble ideals which inspired our national struggle for freedom

(c) To uphold and protect the sovereignty, unity and integrity of India

(d) To defend the country and render national service when called upon to do so;

(e) To promote harmony and the spirit of common brotherhood amongst all the people of India transcending religious, linguistic and regional or sectional diversities; to renounce practices derogatory to the dignity of women;

(f) To value and preserve the rich heritage or our composite culture;

(g) To protect and improve the natural environment including forests, lakes, rivers and wild-life, and to have compassion for living creatures;

(h) To develop the scientific temper, humanism and the spirit of inquiry and reform;

(I) To safeguard public property and to abjure violence;

(j) To strive towards excellence in all spheres of individual and collective activity so that the nation constantly rises to higher levels of endeavour and achievement.

(k) To provide opportunities for education by the parent the guardian, to his child, or a ward between the age of 6-14 years as the case may be.

* Constitution of India : Section 51-A

अनुक्रमणिका

क्रम	ईकाई का नाम	पृष्ठसंख्या
•	वन्दना	
1.	चित्रपदानि १ तः ३	2
2.	मेघो वर्षति	5
3.	कोऽरुक्	7
4.	हास्ययोगः	10
5.	चटक ! चटक !	13
•	पुनरावर्तनम् १	16
6.	सङ्ख्या	18
7.	विश्वासः नैव कर्तव्यः	20
8.	समयः	26
9.	आम्लं द्राक्षाफलम्	29
•	पुनरावर्तनम् २	32

•

वन्दना

या देवी सर्वभूतेषु विद्यारुपेण संस्थिता ।
नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमो नमः ॥ १ ॥

पठामि संस्कृतं नित्यं वदामि संस्कृतं सदा ।
ध्यायामि संस्कृतं सम्यक् वन्दे संस्कृतमातरम् ॥ २ ॥

शुभं करोतु कल्याणम् आरोग्यं धनसम्पदम् ॥
शत्रु-बुद्धिविनाशाय दीपज्योतिर् नमोऽस्तु ते ॥ ३ ॥

मूकं करोति वाचालं पङ्गुं लङ्घयते गिरिम् ॥
यत्कृपा तमहं वन्दे परमानन्दमाधवम् ॥ ४ ॥

Chant the above shlokas often with correct pronunciation

1

चित्रपदानि १

आसन्दः

स्यूतः

पत्रभारः

समीकरः

भ्रमणभाषः

पर्वतः

पर्यङ्कः

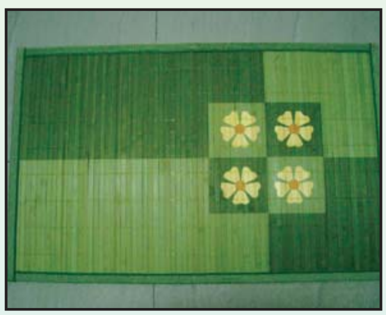
कटः

दण्डदीपः

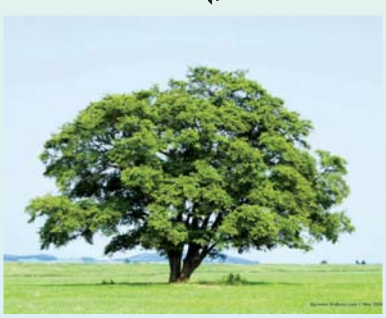
पादपः

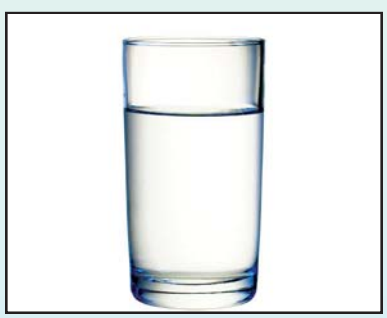
चषकः

कन्दुकः

चित्रपदानि २

नौका

रन्ध्रिका

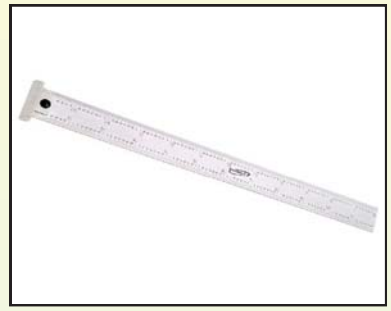
मापिका

पत्रपेटिका

वृक्षशायिका

अग्निपेटिका

शुचिका

जपमाला

तुला

सम्मार्जनी

योजिनी

निश्रेणिः

चित्रपदानि ३

युतकम्

उपनेत्रम्

कङ्कतम्

अर्गलम्

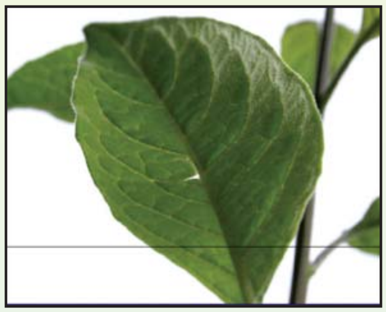

पर्णम्

व्यजनम्

आम्रफलम्

गृहम्

सङ्गणकम्

द्वारम्

फेनकम्

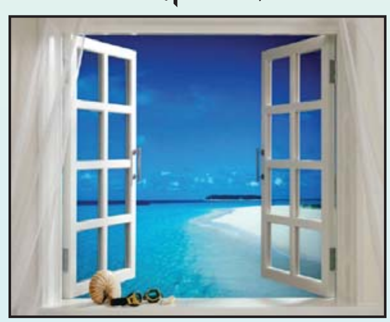

वातायनम्

2 मेघो वर्षति

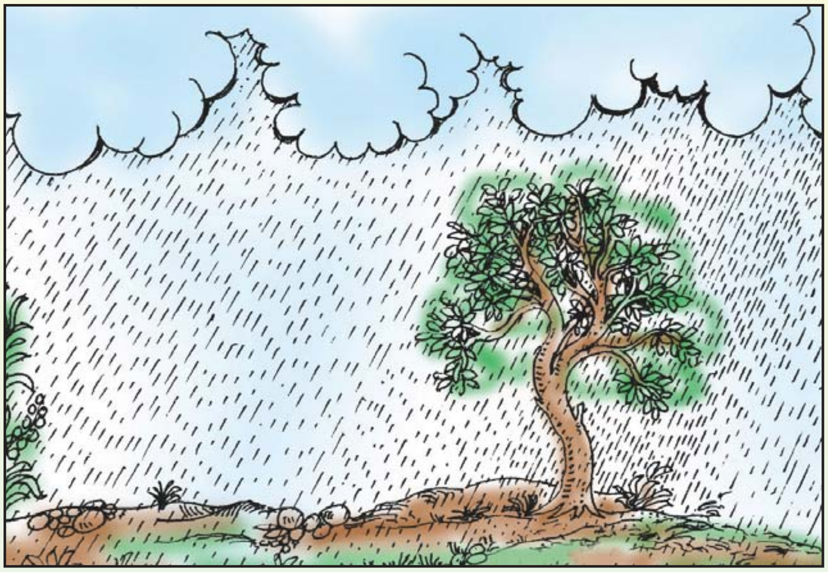

मेघो वर्षति
प्रवहति नीरम् ।
तुष्यति कृषिकः
गच्छति गोष्ठम् ॥

नयति च वृषभं
हलमपि वहति ।
कर्षति क्षेत्रं
वपति च बीजम् ॥
रोहति सस्यं
फलति प्रकामम् ।
भवति समृद्धिः
मनुकुलवृद्धिः ॥

श्री महाबलेश्वरभट्टः

Glossary

वर्षति is raining **प्रवहति** is flowing **तुष्यति** is satisfying **कृषिकः** farmer **गोष्ठम्** cattleyard **वृषभः** bullock **कर्षति** is ploughing **क्षेत्रम्** farm **वपति** is sowing **रोहति** is growing **सस्यम्** grain **प्रकामम्** as wished

विशेष

मेघो वर्षति - मेधः वर्षाति

हलमपि - हलम् अपि

Exercise

1. **Pronounce the following words orally :**

प्रवहति, गोष्ठम्, कर्षति, प्रकामम्, समृद्धिः, मनुकुलवृद्धिः ।

2. **Answer the following questions in Sanskrit :**

(1) नीरं कदा प्रवहति ?

(2) प्रसन्नः कृषकः कदा गोष्ठं गच्छति ?

(3) कृषकः बीजं कुत्र वपति ?

3. **Find out the action-verb forms point and write them. Follow the illustration :**

वर्षति प्रवहति

__________, __________, __________, __________

__________, __________, __________, __________

4. **Complete the following lines :**

(1) मेघो वर्षति __________ गच्छति गोष्ठम् ।

(2) रोहति सस्यं __________ मनुकुलवृद्धिः ॥

5. **Sing the poem with correct pronunciation and gestures :**

6. **Write four sentences dictated by your teacher, from the poem :**

Activity

(1) Visit the farm during the rainy season and narrate your experience in the class.

(2) Go to library and find out the rain songs on rain. Write them and sing them.

(3) Make a list of the on songs rain sung in your village.

(4) Sing this poem in group and individually.

ज्ञातव्यम्

- श्रावणमासस्य पूर्णिमा रक्षाबन्धनेन सह संस्कृतदिवसरुपेण अपि मन्यते ।
- रामायणम् तथा महाभारतम् अस्माकम् आर्षमहाकाव्यरुपेण प्रसिद्धे ।
- युरोपखण्डे संस्कृतभाषायाः अध्ययनस्य प्रारम्भं विलियमजोन्समहोदयः अकरोत् ।

3 कोऽरुक्

एक: पक्षी अस्ति ।

स: आकाशे अत्र तत्र गच्छति ।

स: पुन: पुन: वदति "कोऽरुक्" ?

(क: नीरोग: भवति ?)

पक्षी द्वारं द्वारम् अटति ।

एकम् एव प्रश्नं पृच्छति ।

जना: उपहासं कुर्वन्ति ।

कोऽपि उत्तरं न ददाति ।

पक्षी निराश: भवति ।

स: वनं गच्छति वृक्षे उपविशति च ।

वृक्षस्य अध: वैद्यर्षि: वाग्भट्ट: अस्ति ।

पक्षी पुन: वदति,"कोऽरुक् ? कोऽरुक् ?

इति"। वाग्भट्ट: श्रुणोति ।

स: वदति,

"हितभुक्, मितभुक् ऋतभुक्" इति ।

अर्थ: अस्ति, य: हितकारि भोजनं करोति,

य: मितं भोजनं करोति,

यः ऋतु-अनुसारं भोजनं करोति
सः एव नीरोगः भवति इति ।
सन्तुष्टः पक्षी ऋषिसमीपम् आगच्छति ।
सः ऋषिं नमति । अनन्तरं स्वस्थानं गच्छति ।

Glossary

कोऽरुक् - कः अरुकः Who is healthy ? **अटति** moves **उपहासम्** Fun **वैद्यर्षिः** doctor (vaidya-rishi) **हितभुक्** one that takes balanced meals **मितभुक्** one who takes meals in proper quantity **ऋतभुक्** One who takes meals according to season **स्वस्थानम्** at one's own place

विशेष

कोऽरुक्-कःअरुक्, कोऽपि - कः अपि

Exercise

1. Pronounce the following words orally :

वैद्यर्षिः, श्रुणोति, हितभुक्, ऋतभुक्, अनन्तरम्, स्वस्थानम्, कोऽरुक् ।

2. Answer the following questions based on the content of the lesson. (In Sanskrit.)

(1) पक्षी किं वदति ?

(2) पक्षी वने कुत्र उपविशति ?

(3) वृक्षस्य अधः कः अस्ति ?

(4) ऋषिः किं वदति ?

(5) सन्तुष्टः पक्षी कुत्र आगच्छति ?

3. Find out the actions verbs from the unit. Them write them in blanks. Follow the illustration :

Example : गच्छति ______________ ______________

______________ ______________ ______________

______________ ______________ ______________

4. **Follow the illustration and frame sentences :**

उदाहरण : भिक्षुकः ________ गच्छति । (गृहम्)

भिक्षुकः गृहं गृहं गच्छति।

(1) शृगालः ________ भ्रमति । (वनम्)

(2) नृपः ________ गच्छति । (नगरम्)

(3) साधुः ________ पश्यति । (तीर्थम्)

(4) पक्षी ________ अटति । (द्वारम्)

5. **Follow the illustration and frame sentences :**

उदाहरण : पक्षी ________ गच्छति ________ उपविशति च । (वनम्, वृक्षः)

पक्षी वनं गच्छति वृक्षे उपविशति च ।

(१) छात्रः ________ गच्छति ________ उपविशति च । (शाला, आसनम्)

(२) अधिकारी ________ गच्छति ________ उपविशति च । (कार्यालयः, आसन्दः)

(३) भक्तः ________ गच्छति ________ उपविशति च । (मन्दिरम्, पूजास्थानम्)

(४) सिंहः ________ गच्छति ________ उपविशति च । (वनम्, वृक्षतलम्)

Activity

- Enact and present the events of the picture-story.
- Tell a story based on the pictures of the picture story.
- Draw a picture of a bird, a fox or Rishi (sage).

4 हास्ययोगः

(1)

आपणिकः : (ग्राहकं प्रति)
एतत् यन्त्रं क्रिणातु । क्रयणयोग्यम् अस्ति ।

ग्राहकः : एतस्य का विशेषता अस्ति ?

आपणिकः : एतत् यन्त्रं भवतः पञ्चाशत् प्रतिशतं कार्यभारम् अल्पं करिष्यति ।

ग्राहकः : तर्हि कृपया द्वे यन्त्रे ददातु ।

(2)

शिक्षकः : (छात्रस्य गृहकार्यं दृष्ट्वा)
भवतः गृहकार्ये बहवः दोषाः । तान् अपि भवान एकः एव करोति ।

छात्रः : महोदय ! एते सर्वे दोषाः अहम् एकः एव न करोमि । गृहपाठलेखने मम पिता अपि सहायतां करोति ।

(3)

गृहस्वामी : (अतिथिं प्रति) भवान् आगच्छतु । श्वानभयं न अनुभवतु ।

अतिथिः : किं सः न दशति ?

गृहस्वामी : तस्य दंशनस्वभावः अस्ति वा न वा इति अहम् अपि न जानामि । यतः एतस्य स्वभावस्य परीक्षणम् अधुना भविष्यति ।

(4)

एकदा चोरद्वयं वित्तकोषे लुण्ठनं करोति ।
बहूनि रूप्यकाणि प्राप्नोति । गृहम् आगत्य वार्तालापं करोति ।

प्रथमः चोरः : कियत् धनं प्राप्तं तस्य ज्ञानार्थं धनगणनां करोमि ।

द्वितीयः चोरः : व्यर्थश्रमं मा करोतु । श्वः वर्तमानपत्रे वार्ताम् आगमिष्यति एव । ततः गणनाज्ञानं भविष्यति ।

(5)

वृद्धः शम्भुनाथः : मम पत्नी मम भोजनस्य पश्चात् एव भोजनं करोति ।

रमानाथः : भवान् भार्यया सह भोजनं न करोति वा ?

शम्भुनाथः : तथा किमपि नास्ति । मम भोजनस्य पश्चात् सा भोजनं करोति - तस्य कारणम् अस्ति यतः आवयोः एका एव कृत्रिमदन्तावलिः अस्ति ।

Glossary

क्रिणातु buy **आपणिकः** shopkeeper **प्रतिशतम्** per cent **क्रयणयोग्यम्** proper to be bought **द्वे यन्त्रे** two machines **दशनम्** bite **वित्तकोष** bank **लुण्ठनम्** loot **आगत्य** आकर **आवयोः** (after) coming **वर्तमानपत्रे** news paper **यतः** because **कृत्रिमदन्तावलि** (a set of) false teeth

Exercise

1. **Pronounce the following words orally :**

आपणिकः, क्रीणातु, पञ्चाशत्, दृष्ट्वा, गृहपाठलेखनम्, श्वानभयम्, दंशनस्वभावः, परीक्षणम्, चोरद्धयम्, लुण्ठनम्, रूप्यकाणि, आगत्य, व्यर्थश्रमम्, कृत्रिमदन्तावलिः

2. **Read Sanskrit words for the following words :**

(1) खरीदी (2) बैंक (3) लूंट (4) प्रतिशत (5) दुकानदार

3. **Tell who speaks the following Sentences :**

(1) तर्हि कृपया द्वे यन्त्रे ददातु ।

(2) भवतः गृहकार्ये बहवः दोषाः ।

(3) श्वानभयं न अनुभवतु ।

(4) व्यर्थश्रमं मा करोतु ।

4. **Replace the underlined words with those given in brackets and frame other sentences :**

(1) एतत् <u>यन्त्रं</u> क्रीणातु । (फेनकम्, पुस्तकम्, फलम्)

(2) सा <u>भोजनं</u> करोति । (दुग्धपानम्, दानम्, प्रार्थनाम्)

(3) <u>व्यर्थश्रमं</u> मा करोतु । (व्यर्थव्यवहारम्, दुर्व्यवहारम्, व्यर्थव्ययम्)

(4) <u>श्वानभयं</u> न अनुभवतु । (चोरभयम्, सिंहभयम्, अन्धकारभयम्)

5. Frame sentences. Follow the illustration :

एतत् _________ _________ अस्ति । (यन्त्रम्, क्रयणम्)

एतत् यन्त्रं क्रयणयोग्यम् अस्ति ।

(1) एतत् _________ _________ अस्ति । (पुस्तकम्, पठनम्)

(2) एतत् _________ _________ अस्ति । (स्थानम्, भ्रमणम्)

(3) एतत् _________ _________ अस्ति । (चलचित्रम्, दर्शनम्)

(4) एतत् _________ _________ अस्ति । (जलम्, स्नानम्)

6. Change forms of verbs. Follow the illustration :

- भवति - भविष्यति भविष्यामि
- वदति - _________ _________
- करोति - _________ _________
- तरति - _________ _________

7. Find out such jokes :

ज्ञातव्यम्

आम्रम्	Mango	कदलीफलम्	Banana
सीताफलम्	Custard-apple	नारङ्गम्	Orange
बदरम्	Berries	आमलकम्	Amaranth
सेवम्	Apple	निम्बूकम्	Lemon
जम्बूफलम्	Rose-apple	खर्बूजः	Watermelon
दाडिमम्	Pome granate	नारिकेलम्	Coconut

5 चटक ! चटक !

चटक चटक, रे चटक !
चिवँ् चिवँ् कूजसि त्वं विहग !
नीडे निवससि सुखेन डयसे
खादसि फलानि मधुराणि ।

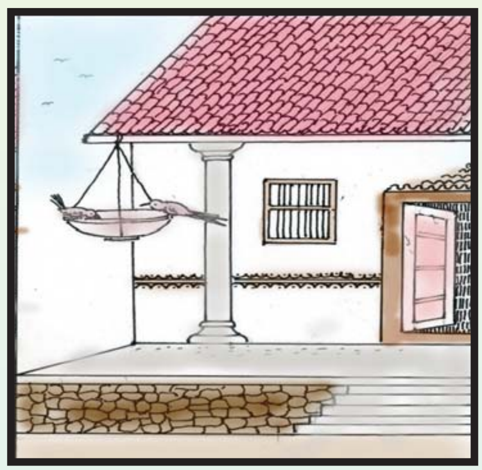

विहरसि विमले विपुले गगने
नास्ति जनः खलु वारयिता ।।
मातापितराविह मम न स्तः
एकाकी खलु खिन्नोऽहम् ।
एहि समीपं चिवँ् चिवँ् मित्रम् ।
ददामि तुभ्यं बहुधान्यम् ।।

चणकं स्वीकुरु पिब रे नीरं
त्वं पुनरपि रट चिवँ् चिवँ् चिर्वं।
तोषय मां कुरु मधुरालापम्
पाठय मामपि तव भाषाम् ।।

Glossary

चटक O sparrow **विहग** O bird **नीडे** in the nest **गगने** in the sky **वारयिता** one who stops **खिन्न:** unhappy/sad **चणकम्** corn thrown to birds for feeding **तोषय** satisfy **मातापितराविह - मातापितरौ इह** parents **पाठय** teach **डयसे** you fly

विशेष

खिन्नोऽहम् - खिन्न: अहम्

स्वाध्याय:

1. **Pronounce the following words orally :**

   चिवँ चिवँ, निवससि, वारयिता, मातापितराविह, खिन्नोऽहम्, बहुधान्यम्, मधुरालापम् ।

2. **Match the birds with their colour.**

	☐	1.	हरित:
कोकिल:	☐	2.	श्वेत:
शुक:	☐	3.	चित्रित:
हंस:	☐	4.	कृष्ण:
मयूर:	☐	5.	कापोत:
		6.	पीत:

3. **Fill in the blanks.**

   (1) चटक: ________ निवसति ।

   (2) चटक: ________ खादति ।

   (3) चटक: ________ विहरति ।

   (4) चटक: ________ वदति ।

4. **Find out the terms like the illustration from the poem, write them and pronounce them :**

   Example : कूजसि, निवससि

5. **Replace the underlined words with those given in brackets and frame other sentences :**

   (1) त्वं <u>नीरं</u> पिब । (दुग्धम्, रसम्, शीतपेयम्)

   (2) त्वं <u>चणकं</u> स्वीकुरू । (पुस्तकम्, धनम्, पारितोषिकम्)

   (3) त्वं <u>चिवँ चिवँ</u> वद । (गीतम्, श्लोकम्, संस्कृतम्)

Activity

- Visit the place where corn are thrown to feed the birds.
- Prepare a bird-book with the friends together.
- Discuss in group on use of birds in our life.
- Find out another Sanskit song on birds and sing it.
- Which birds come to your courtyard ? Which of them do you like the most of all ? Write down its speciaeities.

ज्ञातव्यम्

- मूलकम् - raddish
- गाजरम् - carrot
- आलुः - potatoes
- कुष्माण्डः - pumpkin
- कोशातकी - landy finger
- पटोलः - Parval (sking of vegetable) tritos cucunerinnas
- पलाण्डुः - onion
- अलाबुः - gourd

Revision-I पुनरावर्तनम्-१

1. **Read lesson कोऽरुक् aloud**

2. **Sing the मेघो वर्षति with action**

3. **Fill in the following blanks by selecting the proper word from the words given in brackerts :**

   (1) ________ सः न दंशति ? (कुत्र, किम्)

   (2) ________ धनं प्राप्तम् ? (कति, कियत्)

   (3) ________ छात्राः शालायां पठन्ति ? (कियत्, कति)

   (4) भवान् ________ शालां गच्छति ? (कः, कदा)

   (5) अतिथिजनाः ________ आगताः ? (कियत्, कुतः)

   (6) विद्या ________ न ददाति ? (कुत्र, किम्)

   (7) भवती ________ कार्यालयं गच्छति ? (कति, कदा)

4. **Copy out the following sentences :**

   (1) गुरुः अज्ञानतिमिरं दूरं करोति ।

   (2) तुष्यति कृषिकः ।

   (3) गच्छति गोष्ठम् ।

   (4) मम पत्नी मम भोजनस्य पश्चात् एव भोजनं करोति ।

   (5) गृहपाठलेखने मम पिता अपि सहायतां करोति ।

   (6) सः एव नीरोगः भवति ।

   (7) सः वनं गच्छति वृक्षे उपविशति ।

   (8) श्वानभयं न अनुभवतु ।

5. **Frame questions using the words given in brackets :**

   (1) अहं अष्टवादने शालां गच्छामि । (कदा)

   (2) मम मित्रं जामनगरे वसति । (कुत्र)

   (3) उद्याने पुष्पं विकसति । (किम्)

(1) राजेशः मन्दिरतः उद्यानं गच्छति । (कुतः, कुत्र)

(2) बालकः क्रीडनार्थं क्रीडाङ्गणं गच्छति । (किमर्थम्)

(3) कार्यालये वार्तालापः न भवति । (किम्)

6. Sing the following stanza of a poen individually as well as in a group :

नयति च वृषभं
हलमपि वहति ।
कर्षति क्षेत्रं
वपति च बीजम् ॥

7. Complete the following stanza :

(1) मेघो वर्षति .... गोष्ठम्॥

(2) रोहति सस्यं .... वृद्धिः ॥

8. Draw the pictures of two things that are useful in your school and write them in Sanskrit.

ज्ञातव्यम्

- जीरकम् - Cumin seed
- हिंगुः - Asafoetida
- मरिचम् - Chilli powder
- एला - Cardamom
- लवणम् - Salt
- यवानि - Bishop's weed carumcopticum
- धन्याकम् - Coriander seed
- लवङ्गम् - Cloves
- तेजपत्रम् - Cinnamon
- आर्द्रकम् - Ginger

6

सङ्ख्या

धावनाङ्कफलकम्

अनुक्रमः	क्रीडकः	प्रथमक्रीडा	द्वितीयक्रीडा	तृतीयक्रीडा	चतुर्थक्रीडा	पञ्चमक्रीडा
१	नयनः	३६	५०	४४	२९	४९
२	विवेकः	२०	३१	११	३५	१८
३	राकेशः	५०	४७	४८	५०	४९
४	जयेशः	१०	११	१७	१२	१०
५	जतीनः	२४	२९	२५	३१	३०

Study the above table. Read the following dialogue and complete the table given below it :

रमेशः : भोः, नीलेश किं करोति ?

नीलेशः : क्रिकेटदलस्य धावनाङ्कफलकं पश्यामि ।

रमेशः : भाविकस्य प्रथमक्रीडायां कति धावनाङ्काः ?

नीलेशः : एकचत्वारिंशत् ।

रमेशः : द्वितीयक्रीडायाम् ?

नीलेशः : चतुस्त्रिंशत् ।

रमेशः : तृतीयक्रीडायाम् ?

नीलेशः : अष्टाविंशतिः ।

रमेशः : चतुर्थक्रीडायाम् ?

नीलेशः : पञ्चाशत् ।

रमेशः : पञ्चमक्रीडायाम् ?

नीलेशः : नवत्रिंशत् ।

रमेशः : अहो, नीलेश ! नीरवस्य का स्थितिः ?

नीलेशः : सः प्रथमक्रीडायां त्रयस्त्रिंशत् धावनाङ्कान् प्राप्तं करोति ।

रमेशः : द्वितीयक्रीडायाम् ?

नीलेशः : एकविंशतिः धावनाङ्काः ।

रमेशः : तर्हि तस्य तृतीयक्रीडायां का स्थिति ?

नीलेशः : चत्वारिंशत् ।

रमेशः : उत्तमम् ! चतुर्थक्रीडायां ?

नीलेशः : षट्त्रिंशत्।

रमेशः : अंतिमक्रीडायां नीरवः कति धावनाङ्कान् प्राप्तं करोति ।

नीलेशः : सम्यक् अस्ति । द्विचत्वारिंशत् ।

रमेशः : पश्य, शालिनस्य प्रथमक्रीडायां षड्त्रिंशत् धावनाङ्काः ।

नीलेशः : आम्, द्वितीयक्रीडायां तस्य सप्तत्रिंशत् ।

रमेशः : तृतीयक्रीडायाम् अधिकं नास्ति । केवलं षोडश ।

नीलेशः : सत्यम् । चतुर्थक्रीडायाम् अपि षड्विंशतिः ।

रमेशः : तर्हि पञ्चमक्रीडायां सः अधिकम् अष्टचत्वारिंशत् धावनाङ्कान् कम् प्राप्नोति।

अनुक्रमः	क्रीडकः	प्रथमक्रीडा	द्वितीयक्रीडा	तृतीयक्रीडा	चतुर्थक्रीडा	पञ्चमक्रीडा
1.	भाविकः					
2.	नीरवः					
3.	शालिनः					

Glossary

दलम् team **धावनाङ्कः** run **क्रीडकः** player **धावनाङ्कफलकम्** score-board **कति** How many **सम्यक्** is proper

Exercise

1. **Pronounce the following words orally :**

धावनाङ्कफलकम्, चतुर्थक्रीडायाम्, धावनाङ्कः, पञ्चाशत्, न्यूनाः, पठित्वा, त्रयस्त्रिंशत्, षड्त्रिंशत्

2. **Read the following phrases and write them in numbers and words in the table :**

		In number digit	In wards
1.	शिवस्य नेत्राणि		
2.	पाण्डवाः		
3.	वेदाः		
4.	रावणस्य मस्तकानि		
5.	वासराः		
6.	त्रयाणां शशकानां कर्णाः		
7.	पञ्चशृगालानां पादाः		

3. **Write the following words in number :**

चतुर्दश

सप्तविंशतिः ____________

त्रयस्त्रिंशत् ____________

अष्टचत्वारिंशत् ____________

नवदश ____________

अष्टात्रिंशत् ____________

पञ्चचत्वारिंशत् ____________

सप्तदश ____________

4. **Write the following numbers in words :**

(1) १४ ____________

(3) २५ ____________

(3) ४६ ____________

(4) ३८ ____________

(5) ४० ____________

१ एकम्	११ एकादश	२१ एकविंशतिः	३१ एकत्रिंशत्	४१ एकचत्वारिंशत्
२ द्वे	१२ द्वादश	२२ द्वाविंशतिः	३२ द्वात्रिंशत्	४२ द्वाचत्वारिंशत्
३ त्रीणि	१३ त्रयोदश	२३ त्रयोविंशतिः	३३ त्रयस्त्रिंशत्	४३ त्रिचत्वारिंशत्
४ चत्वारि	१४ चतुर्दश	२४ चतुर्विंशतिः	३४ चतुस्त्रिंशत्	४४ चतुश्चत्वारिंशत्
५ पञ्च	१५ पञ्चदश	२५ पञ्चविंशतिः	३५ पञ्चत्रिंशत्	४५ पञ्चचत्वारिंशत्
६ षट्	१६ षोडश	२६ षड्विंशतिः	३६ षट्त्रिंशत्	४६ षट्चत्वारिंशत्
७ सप्त	१७ सप्तदश	२७ सप्तविंशतिः	३७ सप्तत्रिंशत्	४७ सप्तचत्वारिंशत्
८ अष्ट	१८ अष्टादश	२८ अष्टाविंशति	३८ अष्टात्रिंशत्	४८ अष्टचत्वारिंशत्
९ नव	१९ नवदश	२९ नवविंशतिः	३९ नवत्रिंशत्	४९ नवचत्वारिंशत्
१० दश	२० विंशतिः	३० त्रिंशत्	४० चत्वारिंशत्	५० पञ्चाशत्

7 विश्वासः नैव कर्तव्यः

एकं वनम् अस्ति । वने एका अजा अस्ति ।

सा स्वस्य पुत्रं वदति "पुत्र, अहं बहिः गच्छामि ।

अहं शीघ्रम् आगच्छामि । अत्र एव तिष्ठतु ।"

अजा वनं गच्छति ।

शिशुः अपि अनुसरणं करोति ।

शिशुः मार्गं विस्मरति । अतः सः रोदिति ।

शृगालः शिशुं पश्यति ।

सः सुकोमलं मांसं खादितुम् इच्छति ।

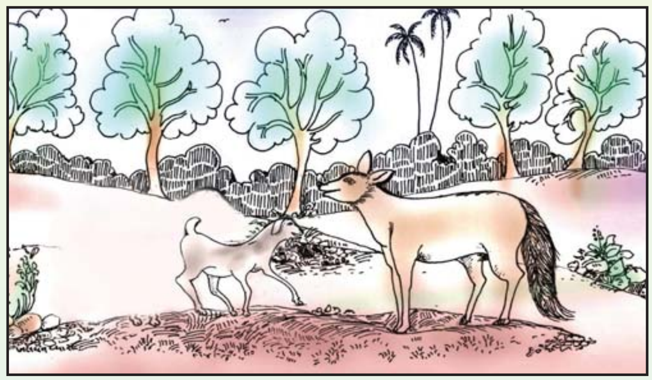

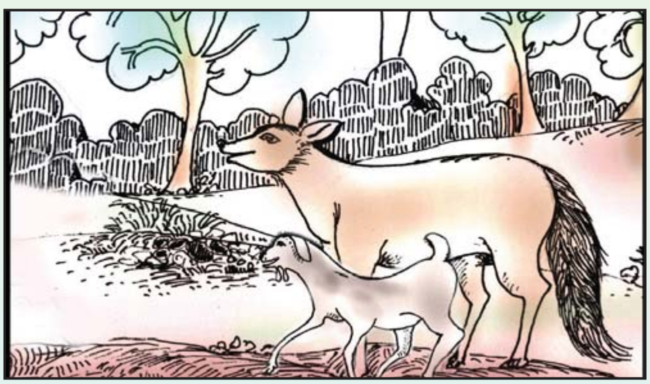

शृगालः वदति, "भवान् कः ? किमर्थं रोदिति ?"

समस्यां ज्ञात्वा अति करुणतया सः वदति, "चिन्ता मास्तु, अहं मातुः समीपं नेष्यामि । मया सह चलतु । सा मम परिचिता अस्ति ।"

अजाशिशुः वदति "अहं भवन्तं न जानामि । मम माता वदति यत् अपरिचितेन सह कुत्रापि न गमनीयम् इति ।" वञ्चकः शृगालः वदति, "मम विषये मा चिन्तयतु । पश्यतु तत्र एकः पिप्पलवृक्षः अस्ति । तत्र भवतः माता अन्विष्यति ।"

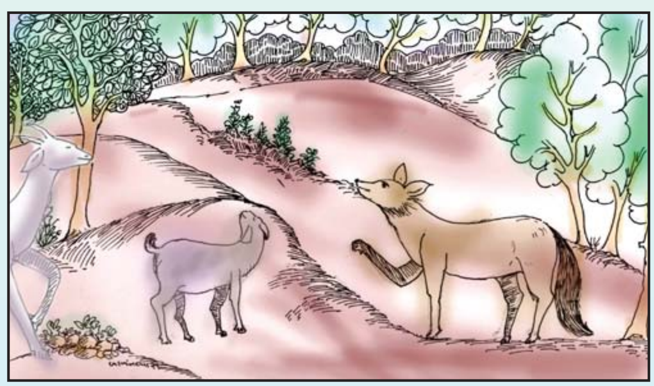

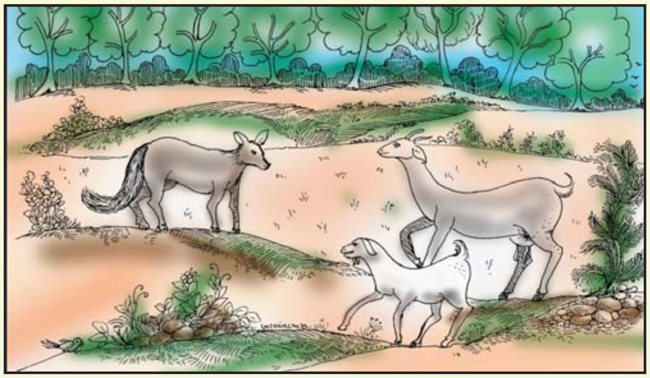

अजाशिशुः शृगालेन सह गच्छति । तस्मिन् क्षणे अजा आगच्छति । स्वपुत्रेण सह वञ्चकं शृगालं दृष्ट्वा वदति "पुत्र, भवान् एतेन सह कुत्र गच्छति ? अस्य विश्वासः न करणीयः ।"

शिशुः मातुः समीपं धावति ।

शिशुमुखात् घटनां श्रुत्वा अजा क्रुध्यति ।

अजा शृगालं प्रहरति । शृगालः पलायते ।

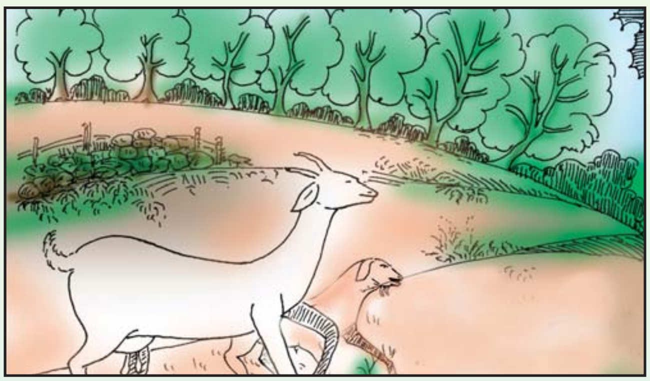

अजा शिशुं वदति, "पुत्र, अपरिचितस्य उपरि कदापि विश्वासः नैव करणीयः। न मैत्री करणीया न कुत्रापि गमनीयम् ।"

Glossary

अजा goat **स्वस्य** own **बहिः** outside **शीघ्रम्** quickly **तिष्ठतु** stand up **अतः** so **शृगालः** fox **गमनीयम्** should go **नेष्यामि** (I) shall carry **भवान् कः** who are you ? **वञ्चकः** cheat / cunning **पिप्पलवृक्षः** peepal tree **अन्विष्यति** is searching **दृष्ट्वा** (after) seeing **श्रुत्वा** on listening **क्रुध्यति** is angry **प्रहरति** is blowing

विशेषः

कदापि कदा अपि, **नैव** न एव, **कुत्रापि** कुत्र अपि

Exercise

1. Pronounce the following words orally :

स्वस्य, शीघ्रम्, तिष्ठतु, विस्मरति, खादितुम्, करुणतया, नेष्यामि, वञ्चकः, पिप्पलवृक्षः, अन्विष्यति, शृगालेन, क्रुध्यति ।

2. Answer the following questions orally in Sanskrit and then write them :

(1) अजा कुत्र गच्छति ?

(2) कः रोदिति ?

(3) शृगालः अजाशिशुं दृष्ट्वा किं इच्छति ?

(4) कः वञ्चकः अस्ति ?

(5) शिशुमुखे घटनां श्रुत्वा अजा किं करोति ?

(6) अजा शिशुं किं वदति ?

(7) वार्तायाः शीर्षकं किम् ?

3. Write the following words in Sanskrit :

(1) Cunning

(2) Pipal tree

(3) Goat

(4) Quick

(5) Stronger

(6) Running

(7) Beat.

(8) Escape.

4. Arrange the following sentences in the order of the events :

(1) "पुत्र, अपरिचितस्य उपरि कदापि विश्वासः नैव कर्तव्यः" ।

(2) अजाशिशुः शृगालेन सह गच्छति ।

(3) पुत्र, अहं बहिः गच्छामि ।

(4) शृगालः शिशुं पश्यति ।

(5) "चिन्ता मास्तु, अहं मातुः पार्श्वे नेष्यामि" ।

(6) शिशुमुखात् घटनां श्रुत्वा अजा क्रुध्यति ।

5. In the lesson you studied the forms like करणीय, गगनीय meaning should be done thus should have been done thus. Form the word as shown in the illustration :

(1) दर्शन - दर्शनीय (दर्शन करने योग्य)

(2) गमन - __________ (जाने योग्य)

(3) पठन - __________ (पढ़ने योग्य)

(4) वन्दन - __________ (वंदना करने योग्य)

(5) पूजन - __________ (पूजा करने योग्य)

(6) लेखन - __________ (लिखने योग्य)

6. **Frame the sentences using the words from the brackets. Follow the illustration :**

(1) बाल: __________ __________ इच्छति । (रोटिका, खाद्)

- बाल: रोटिकां खादितुम् इच्छति ।

(2) छात्रा __________ __________ इच्छति । (पाठ, पठ्)

(3) शिक्षक: __________ __________ इच्छति । (कथा, कथय)

(4) सरला __________ __________ इच्छति । (क्रीडा, क्रीड्)

(5) प्रणव: __________ __________ इच्छति । (चित्र, रचय्)

7. **Fill in the blanks using the words given in brackets :**

(एक:, एका, एकम्)

(1) __________ अश्व: धावति ।

(2) __________ बालक: क्रीडति ।

(3) __________ बाला पठति ।

(4) __________ मन्दिरम् अस्ति ।

(5) __________ शाला अस्ति ।

(6) __________ चित्रं पश्यामि ।

Activity

- Write the words which your teacher dictate you from this lesson.
- Read the lesson ideally in a group.
- Wear masks and present the lesson with action / enact the lesson.
- Tell the story of this lesson to your friends.

ज्ञातव्यम्

- अधिकारी - officer
- उट्टङ्क: - Professor
- अधिवक्ता - Lawyer
- विक्रयिक: - Trader
- अभियन्ता - Engineer
- लिपिकार: - Lecturer

8

समयः

एषा घडी ?

क: समय: ?

सार्धपञ्चवादनम्

सार्धषड्वादनम्

सार्धनववादनम्

सार्धद्विवादनम्

सपादत्रिवादनम्

सपादचतुर्वादनम्

सपाददशवादनम्

सपादअष्टवादनम्

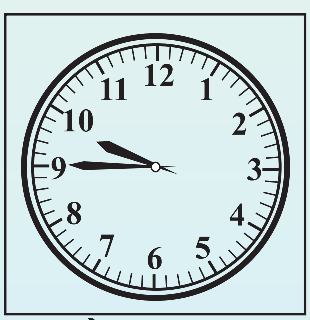

पादोनदशवादनम्

पादोनद्वादशवादनम्

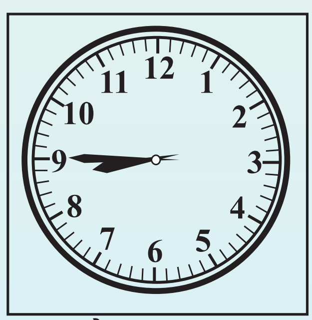

पादोननववादनम्

पादोन-एकवादनम्

Exercise

1. कः समयः ? (Look at the clock and write time in number and word :

________________ ________________ ________________ ________________

________________ ________________ ________________ ________________

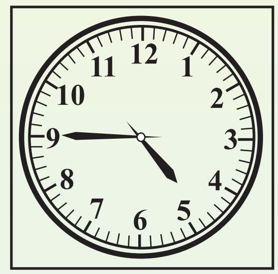

________________ ________________ ________________ ________________

________________ ________________ ________________ ________________

2. Match A with B properly :

A	B	
(1) ४:१५	सार्धषड्वादनम्	☐
(2) ६:३०	पादोननववादनम्	☐
(3) २:४५	सपादचतुर्वादनम्	☐
(4) ७:१५	पादोनत्रिवादनम्	☐
(5) ८-४५	सपादसप्तवादनम्	☐
	सार्ध-अष्टवादनम्	☐

Activity

- Make a send clock of different time.
- Look at the clock shown by your teacher and tell the time.
- Suppose, what would happen if you have to live without clock ? Think and fell.

शिष्टाचारः

• हरिः ओम् ।	Hari Om
• सुप्रभातम् ।	Good morning
• नमस्ते/ नमस्कारः ।	Salutation / bowing
• शुभरात्री ।	Good night
• धन्यवादः ।	Thank you
• स्वागतम् ।	Wel come
• क्षम्यताम् ।	Excuse me
• चिन्ता मास्तु ।	Never mind
• कृपया ।	Please
• पुनः मिलामः ।	See you again

9 आम्लं द्राक्षाफलम्

एकः शृगालः ।

एकः शृगालः वनं गच्छति ।

सः वनं गच्छति ।

पिपासा तस्य बुभुक्षा

पिपासया बुभुक्षया वनं गच्छति।

सः वनं गच्छति ।

किं च करोति सः किं च करोति ?

वामतः पश्यति दक्षिणतः पश्यति

अग्रतः पश्यति पृष्ठतः पश्यति

स्वेदः जायते तृषा जायते ।

इतः गच्छति

किमपि न लभते ।

ततः गच्छति

किमपि न लभते ।

श्रान्तः जायते खिन्नः जायते ।

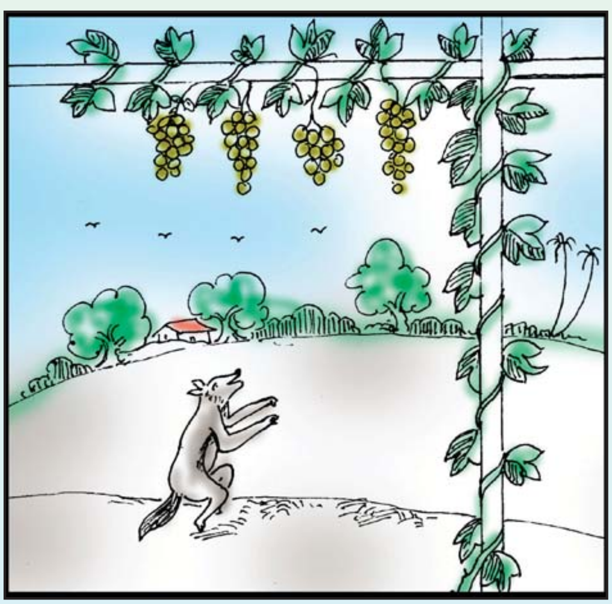

किं च पश्यति सः किं च पश्यति ?

पश्यति द्राक्षालताम्

सः पश्यति द्राक्षाफलम् ।

उपरि उपरि लतासु

दृश्यते च तत् फलम् ।

अनुक्षणं तन्मुखे रसः जायते ।

किं च करोति सः किं च करोति ?

एकवारम् उत्पतति, द्विवारम् उत्पतति,

त्रिवारम् उत्पतति, पुनः पुनः उत्पतति ।

स्वेदः जायते श्रमः जायते

लभते न द्राक्षाफलम् ।

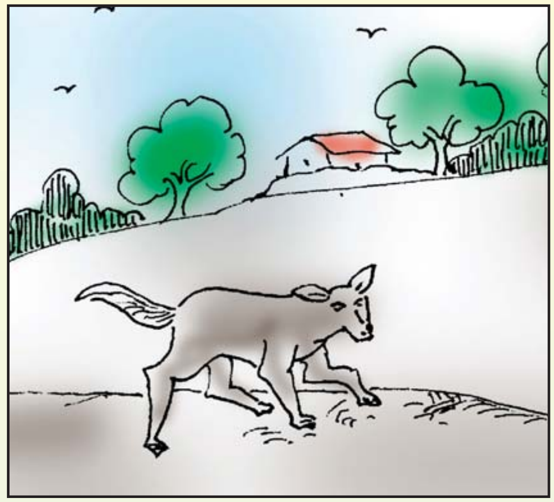

किं च कथयति सः किं च कथयति ?

"आम्लं द्राक्षाफलम् !"

इत्येवं कथयति पलायते

इत्येवं कथयति पलायते ।

Glossary

पिपासा thirst **बुभुक्षा** hunger **इतः ततः** here and there **श्रान्तः** tired **दक्षिणतः** on right side **वामतः** on left side **अग्रतः** in front **पृष्ठतः** behind **स्वेदः** sweat **तृषा** thirst **उत्पतति** jumps **अनुक्षणम्** the next/moment **इत्येवं** (after) saying this.

विशेषः

इत्येवं इति एवम् ।

किमपि किम् अपि ।

Exercise

1. Pronounce the following words orally :

शृगालः, बुभुक्षया, पिपासया, श्रान्तः, खिन्नः, दक्षिणतः, स्वेदः

द्राक्षालताम्, दृश्यते, अनुक्षणम्, तन्मुखे, उत्पतति, द्विवारम्, आम्लम् ।

2. Find out the correct option from those given below for the following questions :

(1) शृगालः कुत्र गच्छति ?

शृगालः ग्रामं गच्छति । ☐

शृगालः मंदिरं गच्छति । ☐

शृगालः वनं गच्छति । ☐

(2) शृगालः किं पश्यति ?

शृगालः द्राक्षाफलं पश्यति । ☐

शृगालः आम्रफलं पश्यति । ☐

शृगालः जम्बूफलं पश्यति । ☐

(3) द्राक्षाफलं दृष्ट्वा शृगालः किं करोति ?

शृगालः उपविशति । ☐

शृगालः उत्पतति । ☐

शृगालः तिष्ठति । ☐

3. Complete the following lines :

(1) एकः शृगालः .... बुभुक्षया वनं गच्छति।

(2) किं च पश्यति सः .... रसः जायते ।

4. Sing this poem with action :

5. Think and fill in the blanks :

(1) रामः सीतायाः वामतः अस्ति । सीता रामस्य .... अस्ति ।

(2) विनयः कृष्णस्य .... अस्ति । कृष्णः विनयस्य दक्षिणतः अस्ति ।

(3) वीणायाः अग्रतः शीला अस्ति । शीलायाः .... वीणा अस्ति ।

(4) सुधा झरणायाः .... अस्ति । झरणा सुधायाः पृष्ठतः अस्ति ।

6. Thinking who is sitting अग्रतः, पृष्ठतः, दक्षिणतः and वामतः to you ? Write sentences. For example मम दक्षिणतः सुरेशः उपविशति।

ज्ञातव्यम्

- कार्यालयः — office
- वित्तकोषः — bank
- उच्चविद्यालयः — high school
- महाविद्यालयः — college
- चिकित्सालयः — dispensary
- यन्त्रागारः — factory

पुनरावर्तनम्-२

1. **Sing the following stanza of a poem individually and in groups :**

चटक, चटक, रे चटक !
चिवँ् चिवँ् कूजसि त्वं विहग !
नीडे निवससि सुखेन डयसे
खादसि फलानि मधुराणि ।
विहरसि विमले विपुले गगने
नास्ति जनः खलु वारयिता ।।

2. **Complete the following stanzas of a poem :**

- मातापितराविह मम न स्तः .... बहुधान्यम् ।।
- चणकं स्वीकुरु पिब रे नीरं .... तव भाषाम् ।।

3. **Read the following paragraph carefully (Take care of visargha, a anunasika minasikah and halantaha.)**

शृगालः वदति, "भवान् कः ? किमर्थं रोदिति ?"
समस्यां ज्ञात्वा अति करुणतया सः वदति,
"चिन्ता मास्तु, अहं मातुः समीपं नेष्यामि । मया सह चलतु । सा मम परिचिता अस्ति ।"

4 **Read the following numbers, write them in the blanks and then read then orally :**

एकविंशतिः ____________	एकत्रिंशत् ____________	एकचत्वारिंशत् ____________
त्रयोविंशतिः ____________	पञ्चदश ____________	चतुर्विंशतिः ____________
द्वाविंशतिः ____________	चतुर्दश ____________	सप्तदश ____________
नवत्रिंशत् ____________	अष्टात्रिंशत् ____________	चतुश्चत्वारिंशत् ____________
पञ्चाशत् ____________	नवविंशतिः ____________	अष्टादश ____________

5. **Match the following Sanskrit words given in 'A' and the number in 'B' properly :**

A	B
त्रिंशत्	२३
सप्तत्रिंशत्	१३
त्रयोविंशतिः	४०
त्रयोदश	३१
एकत्रिंशत्	३७
चत्वारिंशत्	३०

A	B
पञ्चचत्वारिंशत्	१९
नवदश	२०
सप्तविंशतिः	४५
एकविंशतिः	४१
विंशतिः	२१
एकचत्वारिंशत्	२७

6. **Present the picture story 'विश्वासः नैव कर्तव्यः' by puppets चित्रकथा की पपेट द्वारा प्रस्तुति कीजिए :**
N.B. - Present the story by prompting from behind the curtain.

7. **Frame sentences by associating the proper action with time :**

अ	आ	इ
प्रातः	षड्वादने	पठामि
मध्याह्ने	सार्धसप्तवादने	उत्तिष्ठामि
सायम्	सपाद-अष्टवादने	दुग्धं पिबामि
	नववादने	अभ्यासं करोमि
	पादोन-एकादशवादने	अल्पाहारं करोमि
	द्वादशवादने	गृहकार्यं करोमि
	दशवादने	शयनम्

N.B. :- Frame more sentences using सार्ध, पादोन, सपाद.

8. Draw the picture of a clock showing time and write the time in words :

उदाहरण ।

७ : ३०

सार्धसप्तवादनम्

९ : १५

११ : ४५

१२ : ००

९ : ४५

9. **Answer the following questions in Sanskrit :**

(1) एकदा शृगालः कुत्र गच्छति ?

(2) शृगालः किमर्थम् अत्र तत्र अटति ?

(3) शृगालः वने किं पश्यति ?

(4) कति चौराः वित्तकोषं लुण्ठति ?

(5) शृगालः किं कथयित्वा पलायनं करोति ?

10. **Complete the following paragraph by writing proper words in blanks from those given in the brackets :**

(सायंकाले, सप्तवादने, इच्छति, करोति, गान्धीनगरं, गच्छति, नमति, आगच्छति, नगरे)

सुधा अमरावती नाम्नि ______________ वसति । एकदा सा गूर्जरप्रदेशस्य दर्शनं कर्तुम् ______________ । सा गूर्जरप्रदेशम् ______________ । गान्धीनगरं गूर्जरप्रदेशस्य मुख्यनगरम् अस्ति । अतः सा ______________ गच्छति । प्रायः ______________ सा गान्धीमन्दिरं प्रति गच्छति । गान्धिमहोदयं भक्तिभावपूर्वकं ______________ । तत्र एकघण्टापर्यन्तं तिष्ठति । ततः सा सचिवालयं ______________ । मध्याह्ने द्वादशवादने सा सचिवमहोदयेन सह वार्तालापं करोति । तदनतरं सा भोजनं ______________ । ______________ सप्तवादने सा अमरावतीं गच्छति ।

11. **Draw a pictue of any place of your village or town and write its name in Sanskrit.**

परिशिष्ट Annexture

(1) ॐ हरये नमः

(2) ॐ भानवे नमः

(3) ॐ द्यौः शान्तिः अन्तरिक्ष(गुं) शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः
शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्विश्वदेवाः
शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्व(गुं) शान्तिः
शान्तिरेव शान्तिः सा मा शान्तिरेधि
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ।

(4) सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ।
शरण्ये त्र्यम्बके गौरि नारायणि नमोऽस्तुते ।।

(5) अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जन-शलाकया ।
चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ।।